

П. П. Драги Бояне,

Не знаеш колко виновен се чувствавам пред тебе. Грехът ми е голям. Но неписането не значи че не мисля за тебе. Напротив, аз много, много често си спомням за тебе и искам да се поразговоря писмено с тебе, но затова се иска, приятелю, настроение и здраве. А аз до сега нито едното, нито другото имам. Сега се чувствавам по-добре. Работим с Николауса много редовно. От работата ни съм много доволен. Ще домъкнем много работи от миналото на България.

Ти как си? При настроение пиши и аз обещавам при настроение да пиша.

Желая ти всичко хубаво

Твой Кольо

П. П. Много здраве и от мене

Кочо²

¹ Волфрам фон ден Щайнен (1892—1938) — историк.

² Константин Щъркелов (1889—1961) — художник.

Арх. ел. 2698

Мюнхен, 11 ноем. 1922 г.

Скъпи Бояне,

Твоето писмо ме застави да помисля за своите работи. Послушах те и събрах стиховете. Книгата, около шест коли, ще ти пратя след 2—3 дни. За жалост, не мога да ти пратя снимка на жилетката си: ненавиждам портретите на личност като мене, и мъчно ще се реша да ида при фотограф. Аз съм добре. Здрави са всички, които познаваш. И Олга вече става от леглото. И бебето е добре. Бедното, то се роди преди да чуе *Missa solemnis*! Кольо Балабанов ще се връща скоро. Ще се връща след 2—3 седмици и Мануш войвода. Само аз и Кольо Михов не мислим за път. И двамата те поздравяваме най-сърдечно.

Твоят Николай

Ще пиша пак.

Арх. ел. 2699

Мюнхен, 14 ноем. 1922 г.

Скъпи Бояне,

Набързо приготвих стиховете и днес ти ги изпратих. Ако стигне работата до печат, ще имам добрината да препишеш „Сенокос“, тъй като е печатан в „Златорог“. Не си спомням добре стихотворението, а книгата (7 и 8) още не съм получил. Оставих ти празен лист, на 82, 83 или 84 страница (не знам вече коя беше страницата) за този „обърнат“, бих казал, злополучен сонет, който се зове „Сенокос“.

Утре тръгва Кольо Балабанов за България. Той ще ти разправи подробно за моя живот тука. Радвам се, че по тоя начин (чрез книгата) ще ликвидирам с досегашните си работи. Имам хубави намерения: ще преведа стихове от Райнер-Мария Рилке (де съм виждал тая поетеса?) от Стефан Георге, от Анри дьо Рение, да напиша след това поемите, що съм замислил: *Завръщане*, *Варава*, а негли и *Ахасфер*. Дали ще излезе нещо от тия мисли, не знам. На всеки случай, ще опитам.

Но да мина към здравето. Аз съм добре. Кольо Михов, който те поздравява, е малко уморен. Сърцето му някак го прави да страда. Но и това ще мине. Той е така примерен сега: не пуши, не пие, дори вечеря във вегетарианската, дето аз се храня редовно.

Що правиш ти? Средаш ли често Владимира? Хубаво правиш, че не забравяш „Златорог“. Аз мисля често за списанието, но за жалост, само мисля.

Да свърша ли? Бих искал да ти пиша много и все не намирам удобно време.

Много сърдечни поздрави и добри
пожелания ти изпраща твоят

Николай

Арх. ел. 2701

Мюнхен, 7 дек. 1922 г.

Скъпи Бояне,

Пиша ти на хартията, която ми подари Славчето¹ за Никулден. А получих преди малко писмото ти и бързам да ти отговоря:

- а) сърп се римува със скръб;
- б) да се пише Neuilly или Ньой
- в) бленове, а не блянове
- г) повяхнали, а не повехнали (и „според мен“)
- д) Нашепват тия, вместо Мълвят талазни.

Писмото ще предам при първа сгода. Славчето ще поздравя, щом я видя. Тя е малко болна сега. Простудила се е. Щъркелов довечера пристига в Берлин. Чавдар Мутафов е вече тука с невестата си. Само ти не идеш. И в Мюнхен не е топло вече, но във Виена беше още по-студено. „Златорог“ не съм получил. Владимир също ми не пише нищо за това, що става със списанието. (Ал. Паскалев ли ще издава 4 годишнина?)

Много сърдечни поздрави на Вера Иванова и благодарности, загдето е имала добрината да препише стиховете.

Вера Харитонова не трябва да се сърди, аз не зная как бих могъл да ѝ се обадя — на какъв адрес? Много поздрави и на нея, и на всички.

Желая ти всичко хубаво.

Твоят Николай

П. П. Много ти здраве с колата

Кольо

¹ Светослава Славейкова (1894—1959).

Арх. ел. 2706

Мюнхен, 6 ян. 1923 г.

Скъпи Бояне,

Вчера писах на Владимира, днес пиша на тебе. Владимир мълчи, а ти се обаждаш „само с няколко реда“. Не разбирам защо си скъпите времето. Или ви дотегнах вече със своите празни писма, със своите дребни грижи? Аз сам съм си дотегнал отдавна, много отдавна, но няма що да се прави. Не съм роден за хероични подвизи, и влача без смисъл своето съществуване. Така е било, така и ще бъде.

След малко настъпва бърни вечер. Нито едно мое желание не се сбъдна, нито една радост не ме огря. Българите ще имат вечеринка. Всички ще идат там. Дори Чавдар ще чете „глава“ (нозете не зная що ще правят) от „Дилетант“, а ще го съпровожда на пиано г. Бенедикт Бобчевски. Само аз ще остана в кафене „Стефани“ — единичното мюнхенско кафене, което вечер няма музика. (Как ми е омръзнала музиката, която се свири по кафенетата!) Ще пия безветното кафе на германските граждани (Bohnen Kaffee) и негли между шпалтите, които ме чакат некоригирани, ще пролея няколко сълзи — внезапни, невидими по България, по тебе, по всичко хубаво, което се тули сред потайните глъбини на човешката душа и бленува своя Колумб.

Някога ти искаше да ти пиша по-подробно за всичко. Тоя път бях решил да сторя това и виждаш, още в началото съм изпаднал в ужасен тон. Срамно ми е да продължавам. Та няма и на четириседет години може и трябва да се плаче! Струва ми се, че е много късно. Па и няма никакъв смисъл. Нели така? По-добре ще бъде да те зарадвам с нещо, ако мога, разбира се, да го измисля. Не зная дали ще ми повярваш: почти не чакам книгата, сякаш не аз, а някой чужд човек е писал всичко, що съм се решавал да печатам досега. Понякога дори ме хваща аз на тоя чужденец, който така безсърдечно ме излага пред света: той издава цялото ми безсилие, цялата ми мъка — безплодна и ненужна. (Та това не са изповеди, а свидетелства за душевна немощ!) Утре хората ще стискат безмилостно в ръцете си моето сърце и ще се радват демонично: „И това сърце не пламти от божествен огън, и това сърце е разпъвано от кръстна мъка и пепелта, що остана след себе си, не ще стопли никого.“

Последната ми надежда (не се смей, скъпи Бојане — *tu l'as voulu, mon cher critique*) извежда към „поемите“, що съм замислил и за които ти писах: Свети Себастијан, Ахасфер, Завръщане и т. н., десет поеми, които ще съставят моята трета книга. Ще се напишат ли някогатия поеми? Аз не бързам. Рилке едва през 1922 г. завърши своите „*Duineser Elegien*“, почнати през 1911/12г. Нели ще ми остане време за всичко? Аз вярвам. Предста си! — аз мога все още да вярвам — да вярвам в скритите сили на душата си, в помътнените извори на своята душа.

Прочитам това, що съм писал — и решавам твърдо да ти го пратя, за да разбереш, че съзвучното спокойствие, което проповядват мъдреците, и за мене е още мечта.

Ще ти дам имената на лицата (не да ги дириш, разбира се!), на които можеш да предадеш по 1 екземпляр от книгата, ако сами те подирят за книга:

1) на тебе; 2) на семейство Вл. Василев; 3) на Дора; 4) на семейство Ас. Златаров; 5) на семейство Вера Грусар; 6) на семейство Петко Стайнов; 7) на Тодор Николов; 8) на сем. Дим. Подвързачов; 9) на сестра ми (чрез Дим. Подвързачов); 10) на семейство Спиро Казанджиев; 11) на семейство Васил Пундев; 12) на семейство Николай Райнов (чрез В. Пундев); 13) на семейство Сир. Скитник (за Олга и Панайота); 14) на Г. Райчев; 15) на Рача Стоянов; 16) на Ал. Филипов; 17) на Никола Толчев; 18) на семейство Никола Балабанов; 19) на сем. Д. Шишманов; 20) на сем. К. Константинов; 21) Йордан Стратиев; 22) Йордан Бакалов; 23) на Андрей Стоянов. От останалите седем екземпляра можеш да дадеш някои (например на сем. Малчо Николов, което нарочно не споменах, за да не се помисли, че искам да подкупя комисията) и друг екземпляр за приятели, които неволно съм пропуснал — и ако не ти причинявам главоболие, да изпратиш 3—4 екз. и за мене.

По тоя начин, ще приключим и с тая неприятност — книгата.

С какви намерения живееш ти? Що става с твоите книги? Поне Бетовен не ще ли се печата скоро? (Тъкмо заради твоята статия бих искал да получа 9 книга от „Златорог“) Олга ми беше обещала да ми даде книгата, но изглежда, че и тя не е получила още „Златорог“. „Златорог“? — Как ще излиза той през новата година? Питам тебе, защото не зная дали Владимир ще отговори на писмото ми — или по-право на писмата ми. Какво ще се печата там? Освен статията ти за Ал. Константинов, обещал ли си нещо друго? „Привлечени“ ли са нови сили — или само познатите имена ще се мяркат по страниците на списанието? Фон ден Щайнен ми писа веднъж. Обеща ми да ми изпрати статията си за Георге и пак замлъкна. Аз го подсетих, но не получих отговор. От Камъните чака, навярно, моите преводи от Георге, които все още не са готови. Негли един ден, когато „Златорог“ не ще има нужда от тях, ще се приготвят. Владимир, ако случайно прочетеш ти редове, би се намръщил. Милият, той не знае, че моята мъка се върти главно около списанието (че не мога да напиша нещо по-хубаво от всичко, що съм писал, да преведа, тъй както

досега от малцина се е превеждало у нас, да напиша бележки за всичко, що съставя днешната духовна култура на Германия — тъй както не се е свикнало да се пише у нас).

Тоя път, вярвам, че не ще останеш недоволен поне от броя на страниците, що съм изписал. Ще чакам да ми пишеш ти, когато имаш време и желание. Ще се обаждам и аз по-често, отколкото можеш да допуснеш.

Сърдечни поздрави от Коля Михов (той е добре, ако не се вземе пред очи неговата сърдечна болест, която все още се обажда и му не позволява да пуши и пие), от Кочо Щъркелов, който пише и заради трима ни „хубавата“ мюнхенска бира, от Славчето, която беше настинала тия дни (ходила беше до Гармиш), от Олга, която е здрава и мила майка, и най-сетне от мене.

Желая ти всичко хубаво и ти стискам десницата —

Твоят Николай

Арх. ед. 2709

Мюнхен, 8 февр. 1923 г.

Скъпи Бояне,

Не мисли, че твоите леки поръчки могат да ми тежат. Всичко бих вършил за тебе, стига да имаш нужда от нещо. Не гледай, че не пиша надълго. Навярно разбираш моята мъка, да се заловя пак за писалката, след като съм преписвал. Сега ти пиша пред коректурите, които все още не свършват. Стигнал съм до Renouard de Bussire Th. Познаваш ли го? Аз за пръв път му чувам името.

Книгите се получиха. Благодаря ти още веднаж — и винаги — за грижата. Не мисля, че при сегашното положение у нас може да се направи нещо много по-хубаво. Същото мнение се споделя и от Кольо Михов, с когото говорим често за тебе. Често те спомняме и когато сме с Щъркелова, с Олга или със Славчето. А снощи се бяхме събрали всички. Празнуваше имен ден, мисля, Григор Василев. По тоя случай, Кольо Станишев и двамата братя, които ще бъдат през март в България — Панчо и Любен¹, — пристигнаха от Берлин. Беше доста шумно. Владигерови свиреха, Кочо и някои от присъстващите пиха вино. Аз пътувах пешком, след пиршеството, пет-десет-шестдесет минути, тъй като жив трамвай не се мяркаше пред очите ми. Днес главата ми тежи. Но утре вярвам да бъде пак всичко наред.

Владимир се не обажда. Не ми праща „Златорог“. Не ми е пратил дори разписанието за 4 годишнина. Не му се сърдя, както и ти не вярвам да ми се сърдиш (за моя характер), че не мога да се сърдя никому.

Прощавай, че ти пиша тъй разпокъсано. Не искам да бавя по-дълго отговора си.

И тъй, пиши пак, когато можеш, и не мисли, че твоите писма могат да ми тежат.

Желая ти да бъдеш здрав, по-весел и да не забравяш, че някъде има хора, които се радват на всичко, що пишеш.

Твоят Николай

¹ Панчо и Любен Владигерови.

Седим с Коча в кафе Стефани, отдето често съм ти се обаждал, скъпи Бояне, и си мислим: Боян е честен човек и той ще каже дали след това, що се писа в „Развигор“ и „Пряпорец“, Николай трябва да приеме наградата. Наистина, що мислиш ти по въпроса около решаването на комисията и утвърждаването на министра? Не ще ли бъде по-добре, ако се поясни работата чрез печата?

Прощавай, че те занимавам с тия глупости. Съвестно ми е, че те отделям от твоите хубави мисли и те потапям отново в нашите (моите и на всички като мене) делнични грижи.

Пращам ти, на всеки случай, подписа си скромен. (Моля ти се само, не си послужвай с него за някоя антология!) Тия дни съм нещо болен: кашля, боли ме глава и главоболя другите — изобищо, нервите ми, драги Бояне, не са много на място. Но всичко ще мине. И тогава ще мога да отговоря на Мме Groussard (благодаря ѝ сърдечно за няколкото думи), и тогава ще се обадя, навярно, на зова на Владимир, който е „изял“, и според мене незаслужено, Митя Подвързачов: може би „Златорог“ още през март ще има нужда от стихове — и „сприхавия“ Николай трябва да се готви —

де пише
с мастило и без мастило
сонети, поеми —
за глухи и неми. . .

Но да се върнем пак към по-голямата проза: ако получиш парите (след като се установи, че честно и почтено ми е отредена едната награда, разбира се!) задръж ги у себе си. Ще трябва да ти изпратя списъка на кредиторите си: Боян Пенев 800 лв., Васил Пундев 1200 лв., Асен Златаров 1000 лв. и т. н., на които мисля, че трябва най-сетне да се издължа. Позволявам си да отворя още една скоба: не мислиш ли, че ще бъде най-добре „специалната“ комисия да си каже думата, сиреч „рецензентът“ на книгата „Лунни петна“ да съобщи, че сбирката е наградена въз основа на неговото мнение, възприето от цялата комисия? — No, en voilà assez!

Често си спомням за Тодора¹ и скърбя, че тъй рано си отиде. Той можеше да работи, тъкмо сега и за себе си и за другите. Мир на праха му!

Ами ти как си, драги Бояне? Нямате ли сега ваканция и не си ли по-свободен? Четох 1 книга „Златорог“, разбира се. Четох с увлечение твоята статия. Винаги ти умееш да поставяш въпросите, що повдигах, в нова светлина, и това прави още по-интересни мислите, които изказваш. (Да не мислиш, че искам да те лаская. Нели знаеш, че Господ не ме е дарил с тая ценна добродетел?)

Много ти здраве от Коля Михов (тая вечер той е на концерт — аз не отидох поради моята ужасна настинка), от Зах[ари] Статков, който дойде преди малко при нас, от Коча и от мене —

Твоят Николай

П. П. Сърдечен поздрав

Статков

Тия дни и аз ще ти се обадя с няколко реда по-дълги. Много поздравя ти пращам и всяко хубаво ти желая

твой Кочо

¹ Тодор Николов (1875—1923), учител по естествени науки, избран за редовен доцент при Софийския университет през 1923 г. (малко преди смъртта му).

Прощавай, скъпи Бояне, че те занимавам тъй често със себе си. Получих писмо от министерството с разписка за сумата. Разписката подписах и ти я изпращам за всеки случай. Може би ще потърбя, ако намерите вие там ти, Владимир, че няма защо да се отказвам от наградата. Виждам сега колко съм избързал с първото си писмо: излишно е да се отговаря на „Развигор“ и „Пряпорец“, каквото и да е било, излишно е да се обажда рецензентът на книгата, излишно е да се занимава с тия глупости нашият търпелив четец.

За тебе си спомням често и често говоря за тебе с нашите общи познати. Тоя месец се празнува петдесетгодишнината на Макс Ретер (1873—1918). Ще има да се чуят хубави работи — и това ме радва. Това радва и Олга Милетич-Балабанова, която редовно посещава концертите. Снощи бяхме на Hugo Wolf Abend. Пяха Ерб и Бродерсен. Помниш ли ги? Аз слушах и мислех, че си при мене — и съжалявах, че те няма. Бих съжалявал по-силно, ако вечерта беше посветена на Бетховен, както ще бъде на 13. II. Beethoven Abend.

На първата вечер аз не можах да отида. Ще гледам да не пропусна и втората, толкова повече, че и Андрей Стоянов (той трябва да е пристигнал преди седмица в София) е харесал пианиста: Макс Пауер.

Ето с тия неща аз живея. Денем се губя нагоре-надолу, а вечер съм най-често на концерт. На опера и театър не може да се ходи вече: билетите струват толкова скъпо, че дори по-заможните не се решават да идат. И все пак, аз прескачам понякога до операта: слушах напоследък — преди месец целия „ринг“ и майстерзингерите, правостоящ. — Нели съм извършил подвиг на моята възраст, пет часа прав, как ти се вижда това? Но любовта ми към Вагнера, към смъртта на Зигфрида (3 действие от „Здрачаване на боговете“) е голяма — и аз не чувствавам умора, поне докато трае представата. На другия ден — да му мисли Кольо Михов, неговата работа страда! Но и работата, досега както вървеше, не страдаше. (За жалост, някаква леност или болест — ме е налегнала тия дни, и аз не мога да бъда полезен дори за нея.)

Ами ти как живееш, драги Бояне? Срещаш ли често Владимира? Кога ще излезе 2 книга на „Златорог“ и какво ще съдържа — или и от тебе се крие съдържанието?

Много сърдечни поздрави на всички — от Коля Михов, от Щъркелов, от Чавдар Мутафов, от мене, от всички.

Твоят Николай

Скъпи Бояне — прощавай, че ти се обаждам малко късно! Става някаква промяна с мене, която се боя дори да отбележа. Представи си, не мога да бъда редовен в писмата си, както бях никога, както бях довчера! При това, така много настивам, че право да ти кажа, в тая минута не зная здрав ли съм или съм болен. Не съм ли остарял вече, драги Бояне? Хората обикновено се страхуват от старостта: скубят белите косми от главата си (моите коси, доколкото ги има, са съвсем побеляли), представят се възторжени, говорят с увлечението на двадесетгодишни за Шпенглера, да речем и за бързите успехи на демокрацията в страни, които довчера са били под гнета на монархизма. . . . Ах, бъдещето царство иде — ще го дочакаме ли ние, драги Бояне? — Но да се върнем при мене. Аз сякаш, се не плаша от старостта. Дали само се не лъжа? Дали съм-нението, че не ще смогна никога да сторя това, за което в това хубаво никога не съм мечтал, не иде тъкмо от тоя страх: старостта се настива в душите ни бързо, безшумно, неочаквано — преди да сме повярвали, че някой по-властен от нас, чрез „огън и меч“, ще спаси човечеството и нас?

Сам не зная защо ти пиша тия неща. Прощавай, ако съм ти омръзнал със своите „трагични вопли“. Не мисли, че тъгувам много! Сега съм радостен. Ще чистят библиотеката десетина

дни (от днес я затварят) и аз ще бъда по-свободен. Ще мога по-спокойно да чета новата книга на Reiner Maria Rilke: „Sonette an Orpheus“ и ще повтарям:

Wandelt sich rasch auch die Welt
wie Wolkengestalten,
alles Vollendete fällt
heim zum uralten.
Über dem Wandel und Gang,
Weiter und freier,
währt noch dein Vor-Gesang,
Gott mit der Leier.
Nicht sind die Leiden erkannt,
nicht ist die Liebe gelernt,
und was im Tod uns entfernt,
ist nicht entschleiert.
Einzing das Lied überm Land
heiligt und feiert.

В тоя миг си спомням нещо: да те запитам ли? Що стана твоята книга за сонета — пишеш ли се? Или грижите — покрай другите и моите — не ти позволяват много да работиш?

За парите, ако си ги получил, ще бъде добре да ми ги не пращаш поне всичките. Нели трябва да се издължа на хората, от които заех, за да тръгна насам? Искаш ли им имената? Ето ги:

Боян Пенев (Кольо Михов, който ще прекара празниците със Щъркелова в Хершинг — и двамата те поздравяват най-сърдечно — не иска да получава никаква сума от мене) 800

г. Васил Пундев 1200

г. Асен Златаров 1000

г. д-р Д. Ненов, адвокат от Ст. Загора 1500

г. Христо Минчев, лесничей в Дьовлен 300

г. Т. Радев 200

лв. 5000

Тая сума поне бих те замолил да задържиш у себе си, та да мога да се разплатя на тия добри хора. Останалите пари, ако искаш да ми ги пратиш, Кольо Балабанов ще има добрината да ти каже — или сам ще стори това, когато праща пари на Олга (тя е заета сега с домашните си, които се готвят да заминават тия дни) по какъв начин и в каква „валута“ ще бъде най-добре да се изпратят. (Разбира се, ти ще трябва да спаднеш от сумата разносните и разходваното на Владимира — аз му писах за това — и тебе — за „почерпване на всички приятели“.)

Много сърдечни поздрави

Твоят Николай

Арх. ед. 2713

Мюнхен, 17 април 1923 г.

Много, много благодаря, скъпи Бояне, за всичко, що вършиш за мене. И трите чека по-лукних — и се засрамах, че такива грижи ти струвам. Прошавай, мили мой, и бъди уверен, че никога няма да забравя твоето добро сърце.

Твоята молба изпълних: по желанието на Олга (тя пристига в София след няколко дни) поднесох ѝ не „бели пролетни цветя“, а книга от Тагоре. А твоите два тома ще ти се изпратят по пощата. Поръчани са вече — и навярно след десетина дни, най-късно по думите на книжаря, ще бъдат в Мюнхен. За тях не искам никакви пари. Чуваш ли? Един малък дар от мене. Не искам да ми пращаш поне засега, и парите, които остават у тебе. Наистина ти не си роден за сметки, драги Бояне: забравил си себе си. Как може така? Забравил си пощенските разноси, забравил си да се почерпиш, да почерпиш Владимира — и всички, с които се срещаш.

Узнах за пагилата на братя ти — и за твоите тревоги. И на двама ви искрено съчувствувам и ви желая: на тебе — успокояване, нему — по-скорошно здраве.

Тука е за няколко дни д-р Ст. Ангелов¹. Преди седмица-две е бил и Петър Стойчев². Само ти не идеш. Няма ли „специализация“ за тебе, скъпи Бояне?

Аз съм добре. Тичам нагоре-надолу с мушамената си чанта, досущ като твоят „колега“ Балабанов. Бях се зарадвал, че и в Мюнхен настъпиха най-сетне хубави дни.

O bel avril épanoui — но изглежда, че Господ бе решил да се пошегува с мюнхенските грешници: сега се е смръщило пак всичко. Вали от три дни и не мисли да престава. Но аз ще си купя други радости: утре се дава „реквием“ на Моцарта (ще правя „опашка“, разбира се, тъй като „Stehplätze“ се продават само на вечерната каса), в четвъртък — 9 симфония на Бетховен, в събота — 7 симфония на Бетховена и на 4 — на Шумана с Фуртвенглера и с Gewandhaus-orchester Leipzig (Фуртвенглер с Лайпцигския оркестър ще гостува в събота и неделя) и с моята безмълвна скръб по всичко изгубено и хубаво. (Прощавай, че тъй небрежно ти пиша.) Пак съм в кафене Стефани. — Трябва да ти изпратя вече снимка от заведението. На „моята“ маса стои старец, който яде своят „Abendbrot“ и се мъчи да ме разприкаже. Не чува добре и трябва да му отговарям писмено. (Спомням си за „поета“, който ме бръснеше и разпитваше за „най-новите“ български автори. Знае отлично руски и ми декламира Лермонтова. Да го видиш отнякъде? Кочо го рисува вече няколко пъти — крадешком, разбира се: нервен бил и не иска да седи дълго на едно място. Но сега се е нещо застоял при мене и не мисли дори да заспива, както обикновено прави.) Най-сетне затворих тази ужасна скоба.

Кочо е добре. Готви се да ти пише. Кольо се оплаква нещо от своето сърце. И двамата те поздравяват. Поздравявам те и аз и ти желая всичко най-хубаво. Целувам те

Твоят Николай

¹ Стефан Ангелов (1878—1964) — микробиолог, академик.

² Петър Стойчев (1879—1945) — артист и режисьор.

Арх. ел. 2715

Мюнхен, 29 юни 1923 г.

Скъпи Бояне,

Прощавай, че ти се обаждах с по няколко реда. Право да ти кажа, най-често нямам желание да взема писалката в ръка. А много пъти съм мислил да ти пиша — повярвай ми — дълго писмо. Разбира се, винаги оставам само с мисълта си да пиша.

От Петкови узнах, че скоро ще тръгваш за Варшава. Кога мислиш да напушаш България, и дали не си зает именно сега, когато се готвя да прибавя към твоите главоболни работи и моята молба?

Madame и Monsieur Stainow ми обадиха вчера от Дрезден, че скоро ще видят Северното море, где то ще ме чакат. Не се съмнявам, а бих искал да отида поне за седмица-две, че живота (събирам се три „те та“, ако членувам) там ще струва много скъпо. Що мислиш ти — мога ли да се надявам, че ще получа наскоро нещо за моята злополучна книжка? Ако ти се падне случай, не си губи времето и за мене, попитай, моля ти се, издателя, дали не е продадена вече книгата — и ми обади нещо по тоя въпрос.

В Мюнхен дъждовете не престават, но при Боденското езеро, отдето ти се обадих, времето беше великолепно (Петко ми се смее, че съм употребявал често тази дума).

Аз съм добре. И Кольо Михов не е зле, но се оплаква от умора. От 2—3 дни той е в Херлинг. И той ти праща много здраве.

Вчера срещнах Коча Щъркелов и Madame Василева (поздравяват те и двамата). Госпожа Василева ми се обади, че Олга не е писала и на нея. Що стана с тая мила Frau Balabanow, че не пише никому?

Ще се обадиш ли? Много сърдечни поздрави на всички — и най-много на тебе.

Твоят Николай

Арх. ед. 2716

Мюнхен, 18 окт. 1923 г.

Драги Бояне,

Не мисля още да напускам Мюнхен — и неговата Ringseitsstrasse 6/0 и неговото кафене „Стефани“, отдето и сега ти се обаждам, и ти благодаря, че и от Краков не ме забрави, и ми позволи да зная как си и как се чувствуваши. Ще чакам твоето по-дълго писмо. Нали не ще ме отмени твоето добро сърце?

От Владимира не съм получавал наскоро писмо. Преди десетина, по-скоро двадесетина дни, му пратих стихове от Георги за „Златорог“. Не ми е писал дали ги е получил. От друга страна, не зная що става със списанието, чиято септемврийска книга изглежда не е излязла още.

Славка е още тука (Pansion Sussner, Herstrasse 34).

Тука е и Георги Райчев и Райко Алексиев — и много други още. Само Щъркелов замина преди месец.

Аз съм сега по-свободен (съвсем свободен) и ще мога да ти пиша по-често.

Не ме забравяй и ти!

Твоят Николай

П. П. Много поздрави от Олга Кирчева и от Маша Живкова.

Боянице, простете, че Ви наричам така — сега Вие сте ми дори скъп, въпреки прокритичната усмивка, която подозирам да Ви избива; впрочем тя е винаги същата и толкоз по-добре, значи хиляди поздрави от

Вашия Чавдар

Арх. ед. 2717

Мюнхен, 8 февр. 1924 г.

Най-сетне покорих своята леност, скъпи Бояне, и сядам да ти пиша, да ви пиша — на тебе и на добрата Стела Янева, за чието общо писмо мога само да благодаря. Статията, за която ми пишеш, не съм още получил, но не губя вяра, че ще ми я пратиш, както не губя вяра, че ще се срещнем някога — в твой роден град, дето животът, поради своята скъпотия, мъчно се понася вече от българина (накъде?), или в нашата „скъпа“ страна, дето ни чакат нашите мили приятели...

Що става там, в тая „чудна земя“ („о таз земя е чудна“. . .) и що правят те, „нашите мили приятели“, нищо не мога да разбера. Преди месец-два Владимир беше надал тревожен вик за материал. Пратих му своя „Ахасфер“. Не ми отговори дори дали го е получил. Изглежда, че декемврийската книга на списанието не е излязла още. Ноемврийската, макар да ми се не прати, виждах у „едного българина“ тука. Що става с тоя „Златорог“, който „изглежда, че е трън в очите на всички „леви“ и „десни“ вестници и списания, които излизат у нас, и които отделият страница-две за литературна критика? Не знаеш ли нещо за неговата съдба?

Как живееш ти? Как живее Стела Янева? Спогаждате ли се двамата? Докога ще останеш ти в Полша и кога трябва да бъдеш в България? „Моята“ се не знае още? И Кольо Михов, който е в София, не може да ми извести нищо по-определено. През април щяло да стане явно,

дали ще се продължи неговата командировка, и моята, или ще трябва да се връщам в България. Тук се живее с мъка. Студът и скъпотията, и над всичко, моята леност, не ми позволяват да върша своята работа: да превеждам немските поети. Навярно си чел вече стиховете, които преведох от „Das Jahr der Seele“. Сега е ред на Reiner Maria Rilke. Смятам да преведа няколко къса от „Das Buch der Bilder“. По-нататък не зная дали ще отида. Не можах да се сродя с по-младите. Чужди ми останаха и Верфел, и Щадлер, и Бехер, макар на много места да става дума (в техните произведения) за човечност. Навярно, те са много по-добри „човеци“, отколкото „поети“.

Сега ще чакам да ми пишеш, драги Бояне, и Вие, дарагая Стела Янева, за вашия живот в хубавата Варшава. Много сърдечни поздрави на двамата ви.

Вашият Николай

Арх. ед. 2720

София, 19 авг. 1926 г.

Драги Бояне,

Пращам ти една карта, която много, много ще те зарадва. Бързам да ти я изпратя. Не ти пращам двете списания, които преди малко Димитър от университета ми предаде: ти четеш сега други книги — и най-малко периодичния печат може да те интересува.

Йордан се обадил.¹ Искане и от тебе да мислиш за корицата на „Последна радост“, когато си пиеш в „Юнион“ меланжа.

Нищо особено няма тук. Снощи Л. замина за Варна, а тази утрин Андрей — за Чепино.

Само аз и Владо оставаме в София. Не вярвам да ни завиждаш. Тук е и Ярцев. Той ти праща поздрави. Поздрави ти пращам и аз — и те питам: как се чувствуваш в планината? Получи ли спиртника?

Всичко най-хубаво

Николай

¹ Йордан Йовков.

ПИСМА НА НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ ДО БОЯН ПЕНЕВ (1921—1926)

Цветана Антова

Много моменти от живота и творчески път на Николай Лилиев станаха известни едва след смъртта му.¹ Ценни са книгите, които му посвети Георги Константинов. В тях намират място както лични спомени и бележки, натрупани в продължение на многогодишната им близост, така и разкази на съвременници и близки на поета. С Г. Константинов Лилиев е споделял свои мисли, оценки, радости и огорчения. Освен това Г. Константинов използва и запазената богата кореспонденция на поета — изключително ценни документи за живота на цяло поколение изтъкнати представители на нашата интелигенция.²

Към изнесеното от Г. Константинов искаме да прибавим няколко неизвестни писма на Лилиев, които се пазят в архива на Б. Пенев.³

Б. Пенев принадлежи към „необикновените приятели“ на Лилиев, към онази неголяма група поети, критици и мислители — Димитър Подвързачов, Димчо Дебелянов, Николай Райнов и др., чиито взаимоотношения надрастват рамките на обикновеното и стават факти от културната история на България.

Познанството на Николай Лилиев с Боян Пенев, станало случайно през 1907 г. една нощ в пощенския файтон за Долна баня,⁴ прераства в истинска дружба, в трайно дългогодишно сътрудничество. В архива на Лилиев литературният критик Георги Константинов е намерил само няколко делови писма и заключава, че „двамата не са давали словесен израз на своите взаимни чувства“⁵. Писмата от архива на Боян Пенев обаче говорят, че Лилиев, особено когато се е намирал далече от България, е чувствувал нужда да сподели със своя предан приятел, писал му е дълги, топли писма, в които не липсва и словесен израз на онова обаяние, което Боян Пенев е имал над Лилиев. В писмата си поетът нееднократно признава нуждата, която е чувствувал от непосредното общуване с Б. Пенев. „Сякаш София овдоя, откак Ви няма“ — пише той в 1921 г., когато Б. Пенев се намира в Чамкория, а Лилиев работи над коректурите и из-

¹ Петко Тихолов. Николай Лилиев, Среци и разговори. 1962.

² Георги Константинов. Николай Лилиев. Човекът. Поетът. 1963; Едно необикновено приятелство. 1967; Николай Лилиев сред своите приятели. 1971; Предговор към Стихотворения, 1960. с. 5—21.

³ Архивът на Боян Пенев, съхраняван в Научния архив на БАН от 1951 г. под № 37, е известен и използван нееднократно от наши литературоведи и литературни критици. Още след ранната смърт на Б. Пенев негови почитатели издават част от лекциите му и някои от неговите материали от научната дейност на Б. Пенев (подготвителни записки по различни проблеми на българската литературна история и най-вече към неговите спомени, бележки и оценки за някои лица и явления от културния живот по негово време). Сравнително по-малко е позната запазената кореспонденция на Б. Пенев. Досега от архива са издадени изцяло само писмата на П. Slaveйков, П. Яворов, К. Христов и др. Заслужава внимание кореспонденцията на Б. Пенев с Вл. Василев, Сп. Казанджиев, П. Тодоров, Д. Немиров, А. Стоянов, а също и писмата на Т. Грабовски, Ст. Слонски, Ян Каспрович, И. Скерлич, А. Йенсен, Г. Адам и др.

⁴ Георги Константинов. Н. Лилиев. С., 1963. с. 32—34.

⁵ Г. Константинов. Н. Лилиев сред своите приятели. С., 1971. с. 237.

пълнява грижливо поръчките на своя приятел. А една година по-късно, от Мюнхен, той призовава: „Пуша твоите цигари и мисля за тебе. (Не мисли, че само когато пуша твоите цигари, си спомням за тебе.) Много често те виждам пред себе си и още по-често се готвя да ти разправам за хубавото, що нося в душата си. Моята душа? — В твоя роден град тя намери тихо пристанище и спокойно отдъхва. Радва се на хубави концерти, на хубави картини, хубави книги — и жадува да те срещне. . .“ И на 8 февруари 1923 г.: „Всичко бих вършил за тебе, стига да имаш нужда от нещо.“

Близостта между Б. Пенев и Н. Лилиев се запазва до неочакваната смърт на Б. Пенев. Загубата на този незабравим приятел е силен удар за Лилиев. Г. Константинов си спомня, че го е виждал да плаче неудържимо един единствен път — когато му съобщили за смъртта на Б. Пенев, и после, когато говорил на неговото погребение.

Писмата, запазени в архива на Б. Пенев, са предимно от 1921—1924 г. От 1921 г. са писмата, които Лилиев пише от София до Чамкория. По това време той е коректор във вестник „Независимост“. През октомври 1921 г. Лилиев заминава за чужбина заедно с нашия виден библиограф д-р Никола Михов, който бил натоварен от Варненската търговска камара със задача да събере сведения за българската търговия в миналото. По препоръка на Б. Пенев той взема Николай Лилиев за помощник. Работят във Виена и Мюнхен. Престоят им във Виена е по-кратък — 8 месеца и едва не завършва трагично за Лилиев — той заболява опасно и бива опериран в известната клиника на проф. Айзелсберг. Едно писмо до Б. Пенев от болницата показва, че сътресението от прекараната криза е много силно и оздравяващият поет все още преживява дните, прекарани в „мраз и неволи“. Малко по-късно — в началото на март — Лилиев е възстановил своите сили и се радва на относителна свобода. Преди да се включи отново в дългите изнурителни работи из библиотеките, той чете и преписва стихове от любими поети, посещава всички по-интересни музикални прояви. С нетърпение чака и книгата на Б. Пенев за Бетховен — в момент, когато има пресни впечатления от неговите творби, интерпретирани от световноизвестни музиканти.

Същата година Лилиев е вече в Мюнхен,¹ откъдето редовно пише на своя приятел в София, изповядва „най-хубавото, което носи в душата си“. Писмата от този период са забележителни документи за душевното състояние на Лилиев. Почти във всеки ред се открива съдържанието, но трогателен повик за приятелство, за взаимно разбиране и онова дълбоко и безгранично доверие в близкия човек, присъщо на Лилиев. Понякога той съдържано се оплаква, че отговорите от България се бавят, че приятелите са го забравили. „Година вече стана — или почти година, откакто не си ми позволявал да зная що става с тебе и с твоята работа.“

В Мюнхен покрай заниманията си с Михов Лилиев почти всяка вечер е на концерт, на опера и всяка свободна минута чете или превежда. По настояване на Б. Пенев там Лилиев подготвя и изпраща в София втората си стихосбирка „Лунни петна“. Грижата за редактирането поема, разбира се, Б. Пенев. В няколко писма Лилиев му дава указания за необходимите поправки. Поетът е подтиснат — той тъгува за близките си, за България: „... и негли между шпалтите, които ме чакат некоригирани, ще пролея няколко сълзи — внезапни, невидими по България, по тебе, по всичко хубаво, което се тули сред потайните глъбини на човешката душа и бленува своя Колумб.“ Но истинската дълбока причина за неговите мрачни настроения е по-скоро новата стихосбирка, която ще види бял свят. Лилиев винаги се е чувствувал несигурен и нещастен, когато изпраща сред хората своите душевни рожби на своите душевни трепети, копнежите си по непостижимия идеал. Със своя близък приятел той споделя в писмо от 6 януари: „Не зная дали ще ми повярваш: почти не чакам книгата, сякаш не аз, а някой чужд човек е писал всичко, що съм решавал да печатам до сега. Понякога дори ме хваща яд на тоя чужденец, който така безсърдено ме излага пред света: той издава цялото ми безсилие, цялата ми мъка — безплодна и ненужна. (Та това не са изповеди, а свидетелства за душевна немощ.) Утре хората ще стискат

¹ Интересни подробности за живота на Лилиев в Мюнхен са разказали Захари Статков и Арсени Лечев. Вж. Г. Константинов. Николай Лилиев в спомените на съвременниците си, с. 74—75.

безмилостно в ръцете си моето сърце и ще се радват демонично: „И това сърце не пламти от божествен огън, и това сърце е разпъвано от кръстна мъка и пепелта, що оставя след себе си, не ще стопли никого.“

И отново — от пепелта на неувереността се възражда надеждата за бъдещо творчество. В началото на 1923 г. поетът е замислил третата си книга — десет поеми, които ще изблихнат от „непомътнените извори“ на неговата душа. Някои заглавия той съобщава на Б. Пенев — „Свети Себастиан“, „Варава“, „Завръщане“, „Ахасфер“. От тях Лилив осъществява само „Ахасфер“. Съдбата на прокълнатия, навеки буден и самотен в студената пустош, е негова, на поета сълба, безкрайна глуха нощ, мраз и отчаяние без име — вечна тема за трагичната самотност на твореца. В окончателен вид „Ахасфер“ е завършена през януари 1924 г. в Алпите.

В Мюнхен са създадени и стихотворенията от цикъла „Зад стената“ и „Венци“. След месеци упорит труд Лилив превежда стихове от любимите му поети — Стефан Георге и Рилке, но споделя с Б. Пенев, че не е в състояние да се вживее (а значи и да преведе) стихове от Шадлер и Бехер, които са му останали чужди.

Последното писмо от Б. Пенев, който по това време е в Полша, е от 8 февруари 1924 г. През март Михов и Лилив се завръщат пак във Виена, а през лятото Лилив е вече в София.

Арх. ел. 2679

София, бул. „Фердинанд“ 138
24 юли 1921 г.

Драги Бояне Пенев,

Сякаш София овдовя откак Ви няма. И негли моята скръб би била по-голяма, ако не бяха коректурите. Сега аз нямам време дори да скърбя. Цялата книга е наредена. Грижливо преглеждам всичко — веднаж, два, три пъти — и вярвам, че не ще има причини да бъдете особено недоволен.

Владимир¹ е вече в Банки. Никола Михов се готви да отива във Варна. Само аз оставам тука „да срещам това, що душа мрази“ — и да чакам есента, когато листата ще окапят и пустотата отново ще свие гнездо в душата ни.

Много поздрави на г-жа Милетич², на Балабанов и на Вас — и на всички познати, които срещате.

Всичко хубаво!

Вашият Николай

¹ Вл. Василев.

² Олга Милетич-Балабанова.

Арх. ел. 2683

София, 9 авг. 1921 г.

Драги Бояне,

Тази сутрин Николаев¹ ми предаде писмото. Веднага отидох в печатницата. За щастие, все още можеше да се поправи грешката. Преди малко ходих в квартирата. Населението спеше, та ще трябва пак да отивам към улица „Регентска“. Ще опитам дали е възможно поне за септември да се освободи кухнята. Михов е вече във Варна. Не ми е писал. Чрез Търговско-инду-

¹ Николай Николаев — публицист и дипломат.

стриалната камара би могло да му се пише. Отговорът на Бобчев още не е отпечатан.² По Мечкаров³ изпратих останалите коли от „Епически песни“ — без последната 3/4 кола — и стихотворението на Гьоте.

Тука няма нищо. Владимир се прибра. Щом го видя, ще му предам Вашите думи. Благодаря на Коля Балабанов за поздравите.

Много здраве на всички. Сърдечно Ви стискам ръката.

Николай

² Става дума за статията на Н. Бобчев „Един злополучен и озлобен биограф на Пенча Славейков“. — Мир, 13 авг. 1921, която е отговор на статията „Легендите и деянията на Бобчев“ от Б. Пенев. — Пряпорец, 20 апр. 1921.

³ Йордан Мечкаров — журналист и дипломат.

Арх. сл. 2689

София, бул. „Фердинанд“, 138
13 авг. 1921 г.

Скъпи Бояне,

Преди малко Ви пратих „Мир“ по пощата. Отговорът на Н. Бобчев е толкова несъстоятелен, че не заслужава да отделяте внимание — нито Вие, нито Михов, който не е пощаден — за безсилните възражения, що се отправят срещу Вашата статия. И това не е само мнение на моята „скромна милост“ — както обикновено се пише, но мнение на Владимира, на Спира¹, с които се срещаш и говорих.

Пращам Ви последните 12 страници от „Епически песни“. Остава да се отпечата корицата и да се изпрати книгата за продажба в книжарниците.

„Сън за щастие“ не се реди още. Навярно ще се забави малко. Сега печатниците са заети с учебниците, които трябвало да се отпечата през втората половина на август най-късно.

„Златорог“ също се не печата още.

След някой и друг ден ще може да се съобщи съдържанието на 7 книжка, дето Вашето отсъствие ще се чувствува доста силно. Стиховете, които ще се поместят, ще се изпратят, разбира се, наскоро в Чамкория, та дано ги облъхне свежия лъх на планината и осени благословията на ведрото небе.

Говорих с Николаева, който обеща да говори повторно на своя познат председател на жилищната комисия. Не се тровете поне засега с грижи за квартирата. Николаев също вярва, че председателя на комисията, който му обещал да послужи, ще се отсрами.

Днес ходих в университета — да отнеса разписките. Не намерих никого, разбира се, и заключих, че в събота след пладне „административният персонал“ трябва да почива. В понеделник пак ще навестя г. квестора или неговия помощник.

Сърдечни поздрави на вас, на семейство Балабанови, на Мечкарови, на Щъркелова — на всички.

П. П. Само П. Ст.² не съм виждал, за да му обадя за фотограф.

Нещата, за които става дума в писмото — последната кола от „Епически песни“ и „Семе“, — ще се пратят, щом се намери пътник за Чамкория. „Изпечената керемиди“ Ви праща 2 книга от сп. „Семе“, за да прочетете стихотворението „Тригълници“.

¹ Спиридон Казанджиев (1882—1951) — професор, психолог и философ.

² Петко Стоянов Стайнов (1890—1972) — професор, юрист, общественик, дипломат.

Драги Бояне,

Още щом ми се обади Мечкаров, подирях проф. Дерманчев. На „Шишка“ 17 живеят: д-р В. Атанасов, Константин Соларев, зап. генерал Вл. Вазов. Напусто звъних и чуках на 3 етаж — никой не ми отвори. И днес пак ходих. Да няма грешка в номера? Преди малко получих телеграмата. Веднага отидох в редакцията на „Зора“. Статията ще се печата навярно утре. Аз ще се погрижа за коректурата — бъдете спокоен! „Епич. песни“ са без корици. Съобщих на Манова да запази 20 екземпляра на по-хубава хартия. „Сън за щастие“ ще почне да се реди навярно след десетина дни: сега печатницата била заета с печатането на учебници. Ако питате мене: отбивам трудова повинност в Н[ародната] библ[иотека] — и цял ден гълтам прах. Вчера — или по-скоро тази утрин, Владимир отпътува за Кюстендил.

Много сърдечни поздрави

Николай

Виена, 22 февр. 1922 г.

Драги Бояне,

Тъкмо се готвех да отговоря на Вашето хубаво писмо, за което мога само да Ви благодаря, но внезапно заболях — и моето желание не можа да се изпълни. Писах вече и на Владимира, че от две седмици съм в клиниката на знаменитият Айзелсберг, опериран — „сполучливо опериран“, както казват. Krankheit „Hernia inkancerata“ пише на табелката, която виси над главата ми. Дават ми надежда, че скоро ще изляза от болницата — и че ще се почувствувам възрожден. Вярвате ли? Аз почти не вярвам. Много тежко мина тая проклетата зима. Все едно, че нищо хубаво не е имало във Виена през това време — толкова силни са още впечатленията от дните, преживяни в мраз и неволя. Но сега иде пролет. Усмивхат се хубави дни. Виенските гори ще запяят своите безгрижни песни — и на душата ще стане светло и радостно. Дори стихотворения за „Златорог“ ще могат да се пишат. Едва тия дни очаквам да получа книгите, излязли, след като отпътувах. Очаквам, защото сам Владимир се е заел да ги изпрати. Ще мога най-после да прочета Вашата статия „За литературния плут“. Не мисля, че само с това сте се занимавали от месеци — и се радвам, като чувам, че сте минали в плоден труд зимните дни. И полската антология не съм виждал. Обещана е и на немски антология от полски поети — щом се отпечата, ще Ви я пратя. Изобщо, на немски все още излизат хубави книги, но струват скъпо и хора като мене мъчно могат да си набавят дори ония, без които не могат да минат.

Негг Кольо Михов е добре; оплаква се от студа, който не му позволява да пише дори. Той Ви праща много здраве и се кани да Ви се обади.

Искам да Ви пиша много, а не мога. Уморих се вече. Нели знаете каква мъка е да се пише гърбом?

Много сърдечни поздрави на всички, които срещате — и на Вас.

Вашият Николай.

Драги Бояне,

Твоят приятел Лоренц Шерлаг aus Krakau е обещал още от миналата година „Moderne polnische Lyrik“, „eine Antologie der lebenden polnischen Dichter mit deren Lichtbildern“.

И досега тая книга още не е отпечатана. Докато се яви на свят, задоволете се с тия преводи, които може би знаете вече.¹ Бяха печатани в един алманах за 1922 г. Аз съм вече добре, но Кольо Михов ходи все още сам в библиотеката. Скоро ще почна да му помагам пак. (Една помощ!). . . От седмица вече времето се гласи да се стопли. Най-сетне!

Що стана с Бетовена? — Ще се печата ли скоро книгата? — Чакам нетърпеливо появата ѝ — особено сега, когато съм с пресни впечатления от симфониите и сонатите. Няма ли да дойдете насам — поне за концертите на Виена?

Най-сърдечни поздрави и пожелания

Вашият Николай

¹ Приложени са стихове от Каспрович, Лоренц Шерлаг, Едуард Лесцински, Емил Цагдлович.

Арх. ед. 2697

Мюнхен, 25 окт. 1922 г.

Скъпи Бояне,

Пуша твоите цигари и мисля за тебе. (Не мисли, че само когато пуша твоите цигари, си спомням за тебе) Много често те виждам пред себе си — и още по-често се готвя да ти направя за хубавото, що нося в душата си. Моята душа? — В твой роден град тя намери тихо пристанище — и спокойно отдъхва. Радва се на хубави концерти, хубави картини, хубави книги — и жадува да те срещне под сивото мюнхенско небе. Няма ли да дойдеш?

Някога ме питаше, какви сметки си правя, та се не обаждам. Повярвай ми, никакви „сметки“ си не правя, макар да съм с търговско образование. А не пиша, защото все чакам да намеря стога за едно хубаво, дълго писмо. Дълго писмо не съм получавал и от тебе. Година вече става — или почти година, откакто не си ми позволявал да зная що става с тебе и с твоята работа. Ще печаташ ли скоро книгата си за Бетовена? Довечера ще слушаме с Кольо Михов Egoika, дирижирана от Hausegger. Какви намерения имаш?

Владимир ти е обадил, навярно, че преди две седмици случайно срещнах в старата пина-отека фон ден Шайнен.¹ Той се завърна в Берлин и навярно ти е писал вече.

Продължавам писмото си [27 окт.]. Връщаме се от покупки [семејство Балабанови, Кольо Михов и аз], Кольо Михов ми купи дрехи и зимно палто. Олга ми оплете връзка, а аз си купих ризи. Не можеш ме вече позна. Много съм „елегантен“. Кольо Михов ми купи и вълнена жилетка (не зная дали знаеш що е то да носиш зиме вълнена жилетка с ръкави).

Много ти здраве от кафене „Deutscherhof“, дето пием кафе и приказваме за тебе само хубави работи.

Много сърдечни поздрави

Твоят Николай

П. П. Много здраве от Мюнхен — днес е мрачен — ръми, а ние обикаляме магазините и купуваме евтини работи — подреждаме ергените.

Олга